

PŘEDMLUVA

Zpracování dějin tzv. normalizace, tedy období od porážky reformního hnutí na konci 60. let 20. století do pádu komunistického režimu v roce 1989, představuje jeden z významných úkolů současné české historiografie. Předkládaná edice dokumentů vzniklých činností Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) si klade za cíl k tomu přispět.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných se od svého založení v dubnu 1978 věnoval případům osob, které byly trestně stíhány nebo vězněny za projevy svého přesvědčení nebo se staly oběťmi policejní a justiční svévole. Vedle praktické pomoci perzekvovaným a jejich blízkým, spočívající mj. v zajišťování právního zastoupení a zprostředkování finanční a potravinové pomoci, si výbor v první řadě kladl za cíl informovat o sledovaných případech bezpráví domácí i mezinárodní veřejnost a při dodržení všech právních formalit se obracet na československé úřady s žádostí o nápravu. Působením výboru tak vznikl rozsáhlý a unikátní soubor dokumentů podávajících svědectví o činnosti opozice a nezávislých aktivitách ve společnosti od konce 70. let 20. století do pádu komunistického režimu a o jejich pronásledování ze strany

státních orgánů. Tyto dokumenty přináší bohaté a mnohostranné informace o různých podobách perzekuce od soudního postihu přes zásahy proti bytovým seminářům a nezávislým výstavám a koncertům až po policejní šikanování formou domovních prohlídek nebo zadržení.

Publikace obsahuje všech 1125 sdělení vydaných VONS od jeho vzniku do konce roku 1989 a dalších 79 dokumentů, mezi nimiž nalezneme zakládající prohlášení VONS z 27. dubna 1978, koncepty nebo návrhy nevydaných sdělení a dopisy či prohlášení výboru týkající se porušování lidských práv, včetně poděkování za projevy solidarity. V této publikaci jsme se edičně nezabývali činností výboru po pádu komunistického režimu, která je však samozřejmě zmíněna v historickém úvodu. Pro plnohodnotné vytvoření této edice byl podniknut obsáhlý plošný výzkum v ČR i na Slovensku zaměřený především na zpracování soudních a vyšetřovacích spisů k případům, jimiž se VONS zabýval. Využito bylo i množství dalších pramenů, především sbírky VONS uložené v knihovně samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti a rozhovorů s některými pamětníky. Zohledněny byly samozřejmě i tiskem vydané prameny a literatura.

Kvůli značnému rozsahu těchto dokumentů byla jejich edice zařazena do knihy jako příloha na CD, které je nedílnou součástí publikace. Tato edice je zpracována ve formě interaktivního pdf, které umožňuje snadnější orientaci v textech a jejich fulltextové prohledávání. Samotný knižní svazek obsahuje historický a ediční úvod včetně přehledu základní literatury a tiskem vydaných pramenů ke sledované problematice, seznam zkratk a tři rejstříky – rejstřík osobní, zeměpisný a rejstřík trestných činů a přečinů. Vzhledem ke specifickému charakteru celého díla bylo upuštěno od generálního seznamu pramenů a literatury.

Rukopis této práce byl připraven v rámci grantového projektu Grantové agentury ČR „Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989“ (číslo projektu 409/07/0551), jehož hlavním řešitelem byl Jaroslav Pažout. Nositelem projektu byla díky laskavému svolení a pomoci jejího vedoucího Jiřího Gruntoráda

knihovna samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti. Hlavním editorem celé publikace je Jaroslav Pažout, který též edičně zpracoval významnou část publikovaných dokumentů a je autorem edičního a historického úvodu. Na editování dokumentů se dále podíleli (řazeno abecedně) Jan Bárta, Petr Blažek, Josef Halla, Lenka Chemišincová, Jan Kahuda, Petr Keller, Vlasta Mádlová a Ivana Rapavá. Rejstříky vytvořil Jan Kahuda, obrazovou přílohu Petr Blažek a Jaroslav Pažout. Přepis dokumentů provedli Michaela Kahudová a Marcela Zdrubecká, kontrolu přepisů pak Lenka Chemišincová, Jan Kahuda, Michaela Kahudová, Petr Keller, Vlasta Mádlová a Jana Pažoutová. Porovnání různých verzí dokumentů VONS uskutečnila Michaela Kahudová. Náročné pramenné rešerše u soudů, v archivech a jiných institucích se zhostili Petr Blažek, Tomáš Bursík, Jiří Gruntorád, David Hubený, Josef Halla, Jan Hanousek, Jana Hanousková, Jan Hasil, Lenka Chemišincová, Jan Kahuda, Petr Keller, Lenka Kotšmídková, Vlasta Mádlová, Jaroslav Pažout, Zdeněk Vašek a Petra Vašíčková. Opominout nelze samozřejmě ani pečlivou redaktorskou práci Václava Žáka.

Ke vzniku předkládané edice přispěly svými radami a pomocí desítky dalších historiků, archivářů, pracovníků soudů a jejich spisoven, ale samozřejmě i pamětníků, jejichž prostý výčet by jednak zabral mnoho místa, jednak bychom se jím vystavovali riziku možného opomenutí. Všem jim samozřejmě patří náš velký dík. Přes snahu o nezbytný odborný kritický přístup k dané látce se netajíme skutečností, že vydáním tohoto díla chceme též vzdát hold vysoce záslužné, mravenčí a v neposlední řadě riskantní práci všech členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.

Jaroslav Pažout

ÚVOD

VÝBOR NA OBRANU NESPRAVEDLIVĚ STÍHANÝCH A PERZEKUCE OPOZIČNÍCH A NEZÁVISLÝCH AKTIVIT V ČESKOSLOVENSKU V DOBĚ TZV. NORMALIZACE

Po tvrdých postizích těch, kteří se na konci 60. a počátkem 70. let postavili proti Husákovu tzv. normalizačnímu režimu, se v polovině 70. let znovu začalo v reakci na celkový neutěšený stav společnosti, permanentní porušování lidských práv a pronásledování kritiků režimu formovat opoziční hnutí. Tento proces vyvrcholil na počátku roku 1977 vznikem Charty 77.

Podmínky pro takový vývoj vytvářela i mezinárodně politická situace. Od roku 1973 probíhalo v Helsinkách i za účasti Československa zasedání Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE). V roce 1975 zde byl přijat Závěrečný akt, v němž se jeho signatáři mimo jiné přihlásili k zásadě ochrany lidských práv. Závěrečný akt KBSE měl sice pouze deklarativní formu, jeho význam pro povzbuzení obránců lidských práv ve východní Evropě však nelze podcenit.

O rok později, po schválení stanoveným počtem států, byla dokončena ratifikace Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, o kterých se na půdě OSN jednalo prakticky od konce války. Závazné se tak staly i pro Československo, které je podepsalo již v roce 1968.¹

Helsinský proces a mezinárodní pakty byly mocným impulsem pro rozvoj nezávislých iniciativ v Československu. Představovaly zásadní dokumenty, od nichž mohli jejich protagonisté odvozovat i legitimizovat svou činnost. Odvolával se na ně i Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných založený v dubnu 1978.

Za duchovního otce VONS je možné označit historika Jana Tesaře. Během setkání několika disidentů ve Sněžném na Vysočině v létě 1977 vyslovil jako první myšlenku vytvořit v rámci Charty 77 výbor na obranu uvězněných.² Podstatným důvodem

¹ Součástí československého právního řádu se mezinárodní pakty staly vyhláškou ministra zahraničních věcí č. 120/76 Sb. z 10. května 1976. *Sbirka zákonů – Československá socialistická republika. Ročník 1976, Praha 1976, s. 570–583.*

² Svoje myšlenky shrnul Tesař v dokumentu obsahujícím zamyšlení nad důvody nedostatečného působením Charty 77 ve prospěch perzekvovaných občanů a podněty k její aktivizaci ze září 1977. V tomto dokumentu navrhoval: „Je třeba vytvořit v rámci Charty a podle osvědčených zkušeností polských a sovětských jakýsi komitét na obranu souzených, který by soustředil všechnu práci pro ně. Poněvadž něco takového nemáme, je celá tato činnost náhodná, nesystematická, nedostatečná. Nemůže to přece zastat mluvčí, když navíc je pořád jen jeden. Ani ten okruh aktivistů, kterému policie říká ‚sekretariát‘. Je to speciální činnost s docela jinými podmínkami než jiné snahy – zaslouží si vydělení speciální skupiny, která by se jí věnovala systematicky, ne náhodně a jaksi příležitostně, jako je to dosud.

Tuto skupinu by měli vytvořit především bývalí vězni z rehabilitovaných již procesů (pí Slánská a další podobní) a dále dostupní právníci. Tato pracovní skupina by měla mít přednost před dalšími uvažovanými, i před správou konta. Čímž samozřejmě nepolemizují proti potřebnosti [sic] těchto dalších uvažovaných – naopak.“ Dokument byl publikován v příloze rozhovoru Jiřího Gruntoráda s Janem Tesařem o počátcích VONS. Viz PAŽOUT, Jaroslav (ed.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989. Sborník grantového projektu č. 3, Praha 2009, s. 112–115.* Zde se též nachází návrh zřejmě Ludvíka Pacovského na založení pracovní skupiny na obranu perzekvovaných občanů v rámci Charty 77

pro jeho založení se jevila ta skutečnost, že zatímco pronásledování známých disidentů se setkávalo se značným zájmem především zahraničních médií, případy osob, které mezi tyto „prominenty“ nepatřily, zůstávaly prakticky neznámé. Anna Šabatová k tomu uvedla: „Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných vznikl hlavně proto, že jsme si uvědomili, že když zavřou někoho známého a ve společnosti váženého, tak se o tom píše i v cizině. O osud takového člověka se zajímalo přirozeně a spontánně hodně lidí, doma i venku, což mu pomáhalo nejen psychicky, ale i zcela objektivně to zvyšovalo jeho naději na nižší trest nebo třeba i dřívější propuštění. To se nám zdálo ‚nespravedlivé‘, i když ti vážení a slavní za to jistě nemohli. Tohle nešťvalo jen nás, ale i další lidi, a tak jsme založili VONS, aby každý, koho nespravedlivě zavřou a o kom se dozvíme, měl aspoň nějakou ochranu, aby nezůstal bezejmenný.“³

Zřízení takového výboru si vyžádala i nutnost shromažďovat objektivní informace o jednotlivých případech, na jejichž základě by bylo možno pravdivě informovat veřejnost a při dodržení odpovídající právní terminologie i jiných formálních náležitostí se obracet na úřady. Petr Uhl uvádí jako jeden z důvodů pro vznik výboru též to, že v dokumentech Charty 77 věnovaných případům perzekuce bylo množství právních chyb.⁴

Dne 27. ledna 1978 se zúčastnila větší skupina disidentů plesu železničářů v Národním domě. Došlo zde přitom k zadržení tří signatářů Charty 77 – Václava Havla, Pavla Landovského a elektromontéra a hudebníka Jaroslava Kukala. Přátelé uvězněných

a poznámky mluvčího Charty 77 Ladislava Hejdánka k návrhu, viz tamtéž, s. 116–117.

³ ŠUSTROVÁ, Petruška: Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. *Revolver Revue*, 1997, č. 33, s. 327.

⁴ Petr Uhl zmiňuje konkrétně dopis mluvčích Charty 77 Federálnímu shromáždění ČSSR, generálnímu prokurátorovi ČSSR, České národní radě a ministru spravedlnosti ČSR z 11. března 1978 požadující přešetření soudního i mimo-soudního stíhání šesti stoupenců Charty 77, CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém (eds.): *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989*, sv 1, Praha 2007, s. 121–125. Zmíněná vzpomínka Petra Uhla byla publikována in: BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.): *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných očima svých členů*. Diskusní setkání 19. října 2007, Praha 2008, s. 15.

vytvořili devítičlenný Výbor na obranu Václava Havla, Pavla Landovského a Jaroslava Kukala, který měl pomoci obhájčům uvězněných shromáždit podklady pro jejich obhajobu a o celé kauze informovat domácí i zahraniční veřejnost. Výbor na obranu tří, v němž sehrál nejvýznamnější roli Václav Benda, přispěl podstatnou měrou k tomu, že po šesti týdnech byla trojice chartistů propuštěna z vazby. Zároveň se stal předobrazem budoucí organizace. Jeho členové si v něm vyzkoušeli pracovní metody, které měly být VONS vlastní po celou dobu jeho činnosti, včetně paralelního nezávislého vyšetřování. Zároveň se mohli přesvědčit, že jimi zvolená cesta nátlaku na úřady může být účinná.⁵

Vlastnímu vzniku VONS předcházela četná jednání, která se konala nejprve v bytě Ludvíka Pacovského a od jara 1978 v bytě Václava a Kamily Bendových. Účastnilo se jich zhruba patnáct lidí, kteří se také později většinou stali členy VONS. Diskutovány byly různé koncepce fungování budoucí organizace i rozsah její činnosti. Jan Tesař navrhoval, aby výbor obhajoval všechny uvězněné, neboť podle něj v podmínkách libovůle policejních a justičních orgánů jiní než nespravedlivě stíhaní nebyli. Většina se však proti Tesařovi postavila, neboť se stíháním obecné kriminality souhlasila.

„Oficiálně“ došlo k založení VONS 27. dubna 1978 v bytě manželů Bendových. V úvodním prohlášení, podepsaném sedmnácti lidmi, bylo deklarováno, že cílem výboru je *„sledovat případy osob, které jsou trestně stíhány či vězněny za projevy svého přesvědčení nebo které se staly obětmi policejní a justiční svévole. Budeme s těmito případy seznamovat veřejnost i úřady a podle svých možností pomáhat postiženým osobám.“*⁶

VONS se v prvních slovech úvodní deklarace přihlásil k duchu Charty 77. Oproti původnímu předpokladu se však nestal její

⁵ K případu trestního stíhání Václava Havla, Pavla Landovského a Jaroslava Kukala a k činnosti výboru na jejich obranu viz souhrnné sdělení VONS č. 12, dokument č. 12.

⁶ Viz dokument č. 1126.

přímou součástí, ačkoli všichni zakládající členové byli chartisty. Proti začlenění VONS do Charty se postavil především jeden z jejich tehdejších mluvčích Ladislav Hejránek. Tvrdil, že existence výborů není zakotvena v textu základního prohlášení Charty 77 a nemá proto souhlas všech signatářů. Činnost výboru obecně nebyla zpočátku vnímána v prostředí Charty 77 jednoznačně pozitivně. Někteří její signatáři se domnívali, že jeho působení je příliš radikální, což podle nich mohlo ohrozit další důležité aktivity. To byl také jeden z důvodů, proč mezi zakládajícími členy VONS nenalezneme s výjimkou Gertrudy Sekaninové-Čakrtové žádné známé vysoce postavené funkcionáře KSČ z období pražského jara.⁷

Jak již bylo řečeno, sledoval VONS případy osob, které byly trestně stíhány nebo vězněny za projevy svého přesvědčení nebo které se staly oběťmi policejní a justiční zvěle. Při rozhodování o tom, kterými případy se má VONS zabývat, platilo pravidlo veta. Pokud jen jeden jeho člen nesouhlasil, výbor daný případ odložil. Lidé, kterých se zastával, byli nejčastěji obviněni z trestného činu podvracení republiky, útoku na veřejného činitele, pobuřování, útoku na státní orgán a orgán společenské organizace, hanobení republiky a jejího představitele, poškozování zájmů republiky v cizině, výtržnictví, maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, neplnění odvodní povinnosti atd.⁸ Klienti výboru pocházeli především z řad signatářů Charty 77, z nezávislého církevního prostředí i undergroundu. Často byli trestněprávně perzekvováni či jinak postiženi za tvorbu a distribuci samizdatových publikací, letáků, petic aj., za nezávislou kulturní či náboženskou aktivitu, na konci 80. let hojně za účast, resp. za vyzývání k účasti na protirežimních demonstracích. Nesporná byla obhajoba občanů postižených za odpírání vojenské služby, zvláště při existenci

⁷ Viz úvod in: BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš (eds.): *Pražský proces 1979. Vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných*. Dokumenty, Praha 2010, s. 6.

⁸ Rozbor pojmu „nespravedlivě stíhaný“ a zneužívání jednotlivých paragrafů trestného zákona obsahuje text Jaroslava Suka z roku 1980 „Obrana nespravedlivě stíhaných – pojem a realita“, dokument č. 1150.

povinné vojenské služby pro všechny muže v Československu a nemožnosti vykonávat náhradní civilní službu.⁹

Velice opatrně pak přistupovali členové VONS k případům lidí obviněných z vyzvědačství, jednak proto, že v zásadě respektovali oprávněnost trestněprávních postihů vyzvědačů, byť samozřejmě měli podezření, že řada případů je zmanipulována nebo zcela vykonstruována, jednak proto, že o těchto kauzách bylo vzhledem k jejich povaze většinou velice málo informací.¹⁰ VONS odmítal přebírat obhajobu lidí, kteří k prosazení svého jinak legitimního cíle – opuštění republiky – použili násilí. I k těmto kauzám se ovšem někdy vyjadřoval. Ve svém obsáhlém sdělení č. 125 protestoval proti nepřiměřeným trestům za neuskutečněný (a vážně ani neplánovaný) pokus unést letadlo na lince Praha – Brno, přičemž se ovšem zároveň distancoval od vzdušného pirátství.¹¹

⁹ K tomu viz PAŽOUT, Jaroslav: Odpírači vojenské služby a Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, in: Petr Blažek (ed.): *A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948–1989*, Praha 2007, s. 126–127. Prvním případem, kterým se VONS ve svých sděleních zabýval, bylo trestní stíhání Martina Šimsy pro trestný čin neplnění odvodní povinnosti, viz sdělení VONS č. 1 z 5. 5. 1978, dokument č. 1.

¹⁰ K tomu viz výzvu mluvčích Charty 77 a VONS vládám ČSSR, Francie, SRN, Nizozemska, Rakouska, Velké Británie a USA k výměně Jiřího Ganse, Petra Hauptmanna, Josefa Römera a Františka Veise odsouzených pro trestný čin vyzvědačství a Waltera Kaniy a Jiřího Wolfa za československé občany odsouzené pro vyzvědačství v západních zemích ze 17. února 1986 vydanou jako sdělení VONS č. 505 a dokument Charty 77 č. 5/86, dokument č. 508, a sdělení VONS č. 690 „Problematika trestního činu vyzvědačství“ z 5. 10. 1987, dokument č. 693.

K problematice vztahu VONS k případům vyzvědačství (či údajného vyzvědačství) viz článek Prokopa TOMKA Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných a problematika tzv. vyzvědačů, in: Jaroslav Pažout (ed.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989*. Sborník grantového projektu č. 3, Praha 2009, s. 6–56; též studie Petra CAJTHAMLA Jazzový špión? Českobudějovický hudební nadšenec Jiří Gans v soukolí moci, tamtéž, s. 58–88. Dále viz vzpomínku Jiřího Rumla publikovanou in: Blažek – Pažout (eds.): *Nejcitlivější místo režimu*, s. 50.

¹¹ Sdělení VONS č. 125 „Případ Ladislava Ševece, Tomáše Stejskala a Zdeňka Vardana“ z 20. 8. 1979, dokument č. 126. Ke sporu mezi členy výboru naopak došlo u případu bratří Roberta a Václava Barešových, kteří se pokusili se svým